

PERSPEKTYWY BADAWCZE *RESEARCH PERSPECTIVES*

PRZEGLĄD SOCJOLOGICZNY

2025 74(2): 121–145

ISSN 0033-2356; e-ISSN 2450-9361

<https://doi.org/10.26485/PS/2025/74.2/10>

Submitted: 10.05.2024, Revised: 31.10.2024;

Accepted: 07.03.2025

BEATA BIELSKA , ALEKSANDRA HERMAN
KATARZYNA KALINOWSKA , SYLWIA MĘCFAL
ANETA OSTASZEWSKA , ALICJA PAŁĘCKA
MARTA JADWIGA PIETRUSIŃSKA , KATARZYNA SŁABY
ADRIANNA SURMIAK

JAKOŚCIOWE BADANIA FEMINISTYCZNE I QUEEROWE

Streszczenie

Celem tego tekstu jest dostarczenie osadzonych w praktyce i doświadczeniach badawczych wskazówek dotyczących tego, jak prowadzić feministyczne i queerowe badania jakościowe. Szczególną uwagę kierujemy na uruchomienie refleksji nad miejscem płci osób realizujących badania w procesie badawczym oraz nad ich pozycjonalnością względem osób uczestniczących

Beata Bielska – dra, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; e-mail: bielska.beata@umk.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-5458-2435>

Aleksandra Herman – dra hab., Uniwersytet Warszawski; e-mail: a.herman@uw.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0001-9241-8698>

Katarzyna Kalinowska – dra, Uniwersytet Civitas, Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy; e-mail: katarzyna.kalinowska@civitas.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0003-2657-6107>

Sylwia Męcfal – dra, Uniwersytet Łódzki; e-mail: sylwia.mecfal@uni.lodz.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-2063-7207>

Aneta Ostaszewska – dra hab., Uniwersytet Warszawski; e-mail: a.ostaszevska@uw.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-3220-3289>

Alicja Pałęcka – mgra, Uniwersytet Warszawski; e-mail: a.palecka@is.uw.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-0703-0953>

Marta Jadwiga Pietrusińska – dra, Uniwersytet Warszawski; e-mail: mpietrusinska@uw.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0002-1248-6816>

Katarzyna Słaby – mgra, Uniwersytet Jagielloński; e-mail: katarzyna.slaby@uj.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0001-8934-2565>

Adrianna Surmiak – dra hab., Uniwersytet Warszawski; e-mail: a.surmiak@uw.edu.pl;
<https://orcid.org/0000-0001-5971-8533>

w badaniach i w analizowanych zjawiskach. Oprócz płci zwracamy uwagę także na inne cechy i tożsamości osób uczestniczących w badaniach i je prowadzących, co podyktowane jest feministyczną wrażliwością badawczą i naszym autorskim wielogłosem.

Proponujemy zapoznanie się z tematyką, rozpoczynając od perspektywy historycznej, w następnej kolejności prezentujemy główne pojęcia, które są znaczące przy zrozumieniu specyfiki jakościowych badań feministycznych i queerowych. Pojęcia te obrazujemy poprzez empiryczne przykłady z polskich badań. W ostatniej części tekstu proponujemy rozwiązania do praktycznego zastosowania.

Słowa kluczowe: jakościowe badania feministyczne, jakościowe badania queerowe, teoria punktu widzenia/siedzenia, metodologie feministyczne/queer, intersekcjonalność, refleksyjność, asymetria badawcza, badania partycypacyjne, praca emocjonalna, superwizja, interwizja

WPROWADZENIE I CELE TEKSTU

Celem tego tekstu jest dostarczenie osadzonych w praktyce i doświadczeniach badawczych wskazówek dotyczących tego, jak prowadzić feministyczne i queero-we badania jakościowe. Szczególną uwagę kierujemy na uruchomienie refleksji nad miejscem płci osób realizujących badania w procesie badawczym oraz nad ich pozycjonalnością względem osób uczestniczących w badaniach i w analizowanych zjawiskach. Zmienna płci tworzy jeden z najbardziej fundamentalnych podziałów społecznych, dlatego złożoność tej kategorii powinna być uwzględniana podczas tworzenia koncepcji badawczych, realizacji badań terenowych, a także analizy, interpretacji i prezentacji danych.

Oprócz płci zwracamy uwagę także na inne cechy i tożsamości osób uczestniczących w badaniach i je prowadzących, co podyktowane jest feministyczną wrażliwością badawczą i naszym autorskim wielogłosem. W zespole przygotowującym niniejszy tekst są osoby reprezentujące grupy mniejszościowe: osoba z niepełnosprawnością, osoba z doświadczeniem samodzielnego macierzyństwa, osoba narodowości śląskiej, osoby pochodzące z klasy robotniczej, biseksualne, osoby z prekaryjnym zatrudnieniem, z doświadczeniem ubóstwa socjalnego. Równocześnie reprezentujemy grupy uprzywilejowane, wobec czego nasze mniejszościowe i większościowe tożsamości krzyżują się: pochodzenie z wielkomiejskiej klasy średniej, heteroseksualność, cisplciowość, polskie obywatelstwo i etniczność. Jesteśmy także badaczkami o wielorakich zainteresowaniach

i optykach badawczych oraz z różnymi statusami naukowymi: od osób przed doktorem do osób z habilitacją.

Tekst rozpoczynamy szkicem historycznym ukazującym możliwy wpływ zmiennej płci na wyniki badań. Następnie przedstawiamy pojęcia, które pozwalają zrozumieć specyfikę jakościowych badań nad płcią bądź z uwzględnieniem płci jako zmiennej mającej zasadnicze znaczenie dla powstawania nierówności społecznych. Zastosowanie tych pojęć opisujemy na przykładzie wybranych polskich badań empirycznych. Całość zamyka podsumowanie, w którym wskazujemy, w jaki sposób warto stosować przybliżone w tym tekście idee.

SZKIC HISTORYCZNY

Ilustracja empiryczna

Płeć osoby prowadzącej badania może mieć wpływ na zainteresowanie badawcze oraz dostęp do eksplorowanego obszaru. Analogiczny wpływ mają uwarunkowania kulturowe obowiązujące w danym czasie. Zjawisko powszechnej dominacji mężczyzn nad kobietami oraz jej rozliczne aspekty ukazuje Caroline Criado-Perez w przekrojowej książce *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn* [2020]. Lektura ta sprowadza się do konstatacji, że „uniwersalny” oznacza domyślnie „dla mężczyzn”, a kobiety wraz z ich doświadczeniem i potrzebami są systemowo pomijane praktycznie w każdym obszarze życia społecznego, co w codziennym życiu skutkuje systemową krzywdą.

Dominacji mężczyzn i jej skutków nie uniknęły także nauki społeczne, w tym antropologia kulturowa, która od swego profesjonalnego zarania na początku XX w. bezprecedensowo wiele uwagi poświęcała relatywizmowi kulturowemu rozumianemu jako równościowe podejście do różnych kultur i ich instytucji. Tyle że także i to podejście było uwarunkowane czasem prowadzenia badań, a zatem i społecznym uniwersum poszczególnych badaczy – początkowo prawie wyłącznie mężczyzn, którzy wywodzili się z zamożnych rodzin z obszaru geograficznego nazywanego dziś Globalną Północą i których wobec tego stać było na edukację i długotrwałe podróże.

Różnice w tym uniwersum uwypukla porównanie dokonań Bronisława Malinowskiego i Anette B. Weiner na Trobriandach. Malinowski na Kiriwinie (nazwa autochtoniczna Trobriandów) przebywał w latach 1915–1916 i 1917–1918. Weiner prowadziła tam badania kilka dekad później – w 1971 roku. Malinowski zamieszkał we wsi Omarakana, siedzibie głównego wodza wyspy, a kulturę badał głównie przez kontakty z mężczyznami, w tym tymi o wysokim statusie społecznym. W publikacjach podkreślał wprawdzie wysoką pozycję społeczną

lokalnych kobiet, ale zarazem wykazywał ich wykluczenie ze stanowisk władzy publicznej, argumentując, że w lokalnej organizacji społecznej ranga matrylinearnego pokrewieństwa równoważona jest patriachatem [m.in. Malinowski 1984(1929); 1987(1922)]. Szczególną uwagę obdarzył obrzędową wymianę *kula*, praktykowaną przez mężczyzn, której liczne funkcje społeczne analizował [1987(1922)]. Z kolei Weiner na miejsce zamieszkania wybrała wieś Kwaibwaga, w której nikt z mieszkańców nie wyróżniał się wysokim statusem. Po pierwszych doświadczeniach w terenie zdecydowała, że będzie koncentrować się na aktywności kobiet. Skłoniła ją do tego obserwacja ceremonii pogrzebowej, którą jej informator określił jako *women's business*. Weiner nie odebrała tej informacji jako deprecjonującej, ale – jak zauważała – mógł ją tak odebrać kilkadziesiąt lat wcześniej Malinowski. Dzięki koncentracji na doświadczeniu kobiet Weiner dotarła do sedna rytuałów pogrzebowych. Kobiety dokonywały w nich obrzędowej wymiany „kobiecych kosztowności” wytworzonych z liści bananowca, które symbolizowały kobiecą płodność i seksualność oraz ciągłość transpokoleniową. Wymiana służyła uwolnieniu zmarłego z ziemskich zobowiązań, zabezpieczeniu jego duszy i połączeniu jej z matrylinearnymi przodkami. Tym samym to kobiety podtrzymywały transcendentny porządek kosmiczny i cykl życia, zachwiany w następstwie śmierci. Równolegle mężczyźni w swoich obrzędach pogrzebowych stabilizowali ziemski porządek społeczny, zadość czyniąc osobom, które przysłużyły się zmarłemu w jego życiu. Co prawda Malinowski dostrzegł i opisał technologię produkcji żałobnych spódnic oraz samą ich wymianę, ale przeoczył cały obszar odpowiedzialności kobiet zarówno za indywidualny dobrostan zmarłego po śmierci, jak i zbiorowe dobro, czyli ciągłość życia plemienia. Weiner [1976] nie tylko uzupełniła obraz kultury trobriandzkiej o rolę kobiet, ale tym samym o koncepcję władzy, daleko wykraczając poza jej europocentryczne kategorie społeczne i polityczne.

Zarys herstorii badaczek

W naukach społecznych często milcząco przyjmuje się, że modele tworzone przez dominujących w polu nauki białych badaczy-mężczyzn na podstawie ich badań życia społecznego są wystarczająco uniwersalne, aby za ich pomocą interpretować doświadczenia wszystkich zbiorowości społecznych i jednostek [zob. np. Criado Perez 2020]. Prowadziło to i nadal prowadzi do utrwalenia swoistej „niewidzialności” osób należących do innych kategorii społecznych, zwłaszcza osób o odmiennej płci. Sytuacja zaczęła się zmieniać w drugiej połowie XX wieku, gdy liczba badaczek w terenie wzrosła, a ich głos coraz częściej był słyszalny

w debacie naukowej. Powoli podważały one bezrefleksyjnie reproduktowane konserwatywne założenia dotyczące życia społecznego. Pierwsze amerykańskie badaczki wykazały między innymi, że rdzenne Amerykanki często cieszyły się we własnych społecznościach szacunkiem i niezależnością, jakiej przyjezdnym badaczkom odmawiały ich własne „cywilizowane” społeczeństwa [Kubica 2018]. Rosło też znaczenie badań nad kobietami, a w dalszej perspektywie – nad płcią kulturową jako taką. Radykalny zwrot feministyczny na Zachodzie rozpoczął się w latach 70. XX w. i skutkował wytyczeniem nowych kierunków badań oraz stworzeniem nowych podejść badawczych, jak również zwiększoną uważnością na kwestie etyczne w badaniach społecznych.

W Polsce, w przeciwieństwie do Zachodu, ustrój socjalistyczny ze swoim pozornym równouprawnieniem przyspieszył w niektórych dyscyplinach naukowe awanse kobiet. Jednak sama absorpcja kobiet do nauki nie gwarantowała jeszcze reprezentacji ich interesów [Pitkin 1972], ze względu na bariery kulturowe i opór zmaskulinizowanego środowiska. Przykładowo, polskie uczone zazwyczaj nie zajmowały się problemami płci, bo sama problematyka płci nie była podejmowana, a starając się udowodnić swój naukowy „obiektywizm”, część z nich odgrywała symbolicznych mężczyzn (ang. *honorary man*) [Ardenner 1975; Kubica 2018]. Co więcej, transformacja ustrojowa wiązała się z zapominaniem dorobku naukowiec w niektórych dziedzinach, czego jednym z przykładów jest socjologia pracy. Istnieje kilka przyczyn zerwania ciągłości między okresem PRL a III RP w badaniach dotyczących pracy kobiet (zazwyczaj realizowanych przez kobiety): nowa hierarchia tematów, przemiany ekonomiczne marginalizujące kobiety na rynku pracy i tym samym „zniknięcie” obszaru badań czy przeniesienie zainteresowania badaczek na nowy, dotkliwie obecny w nowej rzeczywistości społecznej obszar ubóstwa. Dopiero niedawne przedsięwzięcia naukowe, jak projekt Izabeli Desperak i Martyny Krogulec [2020], oraz inicjatywa Sekcji Socjologii Pracy Polskiego Towarzystwa Socjologicznego [Czeranowska, Kamińska-Berezowska, Mika 2022] odtwarzają to dziedzictwo.

Odzyskiwanie herstorii i pokazywanie kobiecej perspektywy, odrębnej od męskocentrycznych narracji. W Polsce miało początek między innymi także w akcentowaniu udziału kobiet w ruchu NSZZ „Solidarność”. Mimo że kobiety pełniły bardzo istotne funkcje w „S”, nie znajdowało to odzwierciedlenia w oficjalnej strukturze i dokumentach podpisywanych wyłącznie przez mężczyzn [Kondratowicz 2001]. Było to efektem zarówno dyskryminacji, jak i autowykluczania: świadomej zgody kobiet na utrzymywanie „patriarchalnej fasady” w interesie ruchu, ale też nieuświadomionego przywiązania do tradycyjnego podziału ról płciowych w społeczeństwie [Malinowska 2010].

Pracę na rzecz odzyskiwania kobiecej historii „S” rozpoczęła amerykańska dziennikarka Shana Penn [2003], temat ten podjęły następnie polskie socjolożki, między innymi Ewa Kondratowicz [2001], Ewa Malinowska [2010] i Izabela Desperak [2014]. Herstoria okazała się kontestowanym projektem postrzeganym przez niektóre jej bohaterki jako narracja narzucona przez zachodni feminizm [Dobrowolska 2015; Kałwa 2021]. Późniejsze badania, w których docierano do kolejnych zapomnianych działaczek, udowadniały jednak zasadność herstorycznej perspektywy [Dzido 2016].

GLÓWNE POJĘCIA I TEORIE W JAKOŚCIOWYCH BADANIACH FEMINISTYCZNYCH I QUEEROWYCH

Poniżej przedstawiamy wybrane pojęcia i teorie pozwalające lepiej zrozumieć specyfikę jakościowych badań nad płcią. Wybór ten wynika z doświadczeń i zainteresowań badawczych autorek tekstu oraz istoty tych pojęć i teorii dla badań nad płcią. Ich zastosowanie pokażą praktyczne przykłady badań opisane w części piątej.

Teoria punktu widzenia/siedzenia (*standpoint/sitpoint theory*)

Teoria punktu widzenia to konsekwencja uznania, że wiedza jest usytuowana społecznie [Smith 1988, 2004; Collins 1990; Hartsock 2004], czyli odzwierciedla miejsce w strukturze społecznej, w którym znajduje się osoba tę wiedzę wytwarzająca, np. osoba prowadząca badania. Ze względu na to, że grupy dominujące – np. biali heteroseksualni badacze – nie są w stanie identyfikować opresyjnych oddziaływań własnych przekonań ani w procesie badawczym, ani w codziennym życiu, część metodologii feministycznych postuluje włączenie w proces badawczy osób pochodzących z badanych społeczności lub grup. Gdy natomiast osoba prowadząca badania bada grupę sobie obcą, powinna zacząć od pozycjonowania się (usytuowania się) w kontekście prowadzonych badań, czyli określenia, kim jest i jaki ma to związek z projektem. Uświadomienie sobie własnej pozycji jest niezbędne dla urefleksyjnienia asymetrii między osobami badanymi i badającymi oraz próby jej minimalizacji. W ten sposób ujawnienie władzy, jaką posiadają osoby realizujące badania, wytwarza bądź zwiększa zasoby społeczne i polityczne badanych [Harding 2004]. W feministycznych studiach nad niepełnosprawnościami [Garland-Thomson 2005] bardziej adekwatne od teorii punktu widzenia wydaje się jej uszczegółowienie – teoria punktu siedzenia (ang. *sitpoint theory* wobec *standpoint theory*). Ten językowy zabieg zwraca z jednej strony uwagę na

ukryte i niezamierzone założenie o sprawności osoby uczestniczącej w badaniach w teorii punktu widzenia. Natomiast z drugiej strony teoria punktu siedzenia pozwala na wyartykułowanie perspektywy doświadczania świata osoby poruszającej się na wózku [Garland-Thomson 2005: 1570].

Metodologie feministyczne

Metodologie feministyczne nie mają jednolitych założeń ontologiczno-epistemologicznych i nie wykorzystują jednolitych technik czy narzędzi badawczych [Reinharz 1992; Olesen 2009]. W tym wielogłosie łączą je wspólne wartości nakierowane na krytyczne i refleksyjne podejście do problematyki władzy oraz wszelkich hierarchii, również w samym sposobie badań – zarówno wyborze tematu badań i relacji z osobami uczestniczącymi, jak i w analizie danych. Chodzi nie tylko o zakwestionowanie androcentryzmu w nauce, lecz także o wzmocnienie pozycji kobiet w społeczeństwie (podmiotki poznania i badania). Głównym założeniem metodologii feministycznych jest to, że nierówności płciowe są zjawiskiem wszechobecnym, dlatego mają znaczenie dla poznania i zrozumienia rzeczywistości społecznej. Cechą i konsekwencją tych założeń są badania prowadzone z pozycji zaangażowanej (zacieranie granic pomiędzy poznaniem i działaniem), nadrzędny cel badawczy stanowi bowiem intencjonalna zmiana społeczna. Jest nią przede wszystkim zniesienie systemów opresji (m.in. seksistowskiej, klasistowskiej, rasistowskiej) [bell hooks 2013]. Realizacja takich badań łączy ze sobą wymiary etyczny, polityczny i emancypacyjny. W tym ostatnim chodzi o wzrost poziomu świadomości zarówno uczestniczek badań, jak i badaczek. Te drugie poprzez badania feministyczne zyskują możliwość wykorzystania podwójnego spojrzenia na rzeczywistość: z perspektywy przynależności do grupy doświadczającej nierównego traktowania ze względu na płeć oraz do grupy elitarnej, którą są osoby pracujące naukowo [Ramazanoglu, Holland 2002; Stanley 2013].

Metodologie queer

Podstawowym założeniem metodologii queer, tak jak teorii queer, jest odrzucenie założenia o rzekomo naturalnym porządku płci i seksualności, a także respektowanie wielorodności oraz zmienności tożsamości płciowych i seksualnych. Historycznie stanowisko to kształtowało się w dystansie wobec opartych na wyobrażeniu o trwałych kategoriach tożsamościowych studiach gejowsko-lesbijskich. Oznacza też oddanie prawa do definiowania siebie osobom, które w badaniach uczestniczą, i nienarzucanie im etykiet, a także przyglądanie się

temu, jak autoidentyfikacja osób zmienia się w różnych kontekstach. To podejście najbardziej spójne z jakościowymi badaniami społecznymi – oddające głos osobom uczestniczącym w badaniach [Browne, Nash 2010]. Przyjęcie takich założeń nie oznacza, że osoby uczestniczące w badaniach myślą tak samo jak osoby realizujące badania w nurcie metodologii queer. Możemy wobec tego spotkać osoby transpłciowe po tranzycji bardzo związane z kategoriami męskości i kobiecości i myślące binarnie, ale też kobiety, które kiedyś określały się jako lesbijki, a dziś, będąc w związku z osobą transpłciową, nie określają swojej seksualności w ogóle.

W praktyce jako queerowe opisywane są badania ogólnie dotyczące społeczności LGBTQIA+ (lesbijki, geje, osoby biseksualne i panseksualne, transpłciowe, queer, niebinarne, interpłciowe, aseksualne i aromantyczne). Trudnościami specyficznymi dla tego typu badań są, po pierwsze, próba dotarcia do populacji ukrytej (tzw. niewidoczna różnorodność) i brak możliwości doboru próby reprezentatywnej. Po drugie, konstruowanie pytań metryczkowych zwykle uznawanych za oczywiste: konieczność budowania pytań otwartych lub zawierających więcej niż dwie opcje wyboru płci; ocena tego, co dokładnie rozumiemy przez płć – rolę społeczną, tożsamość czy ekspresję; konieczność rozdzielania pytań o płć i seksualność – niezakładanie, że wynikają one z siebie. Po trzecie, uwzględnianie na każdym etapie badania możliwości nieumyślnego wyoutowania (ujawnienia) osób ze społeczności, co może je narazić na dodatkową dyskryminację.

Intersekcyjność

Pojęcie intersekcyjności wywodzi się z analiz Kimberlé Crenshaw [1989, 1991], jednej z twórczyń tzw. krytycznej teorii rasy (ang. *critical race theory*), która wprowadziła je w kontekście sytuacji i doświadczeń Czarnych kobiet. Perspektywa ta zakłada konieczność uwzględnienia różnych kategorii społecznych w badaniu doświadczeń osób marginalizowanych, takich jak np. płć, wiek, klasa, etniczność, seksualność, sytuacja ekonomiczna, (nie)pełnosprawność czy miejsce zamieszkania, w celu jak najbardziej kompleksowego wyjaśnienia ich sytuacji i skutecznego przeciwdziałania dyskryminującym praktykom (dyskryminacji wielokrotnej).

Kategorie te oddziałują jednocześnie i, co ważne, nie stanowią jedynie sumy poszczególnych zmiennych, ale wzajemnie się krzyżują i wzmacniają, tworząc w przypadku każdej osoby uczestniczącej w badaniach szczególną sytuację biograficzną nieredukowalną do jednego wymiaru doświadczenia [Carastathis 2016: 9]. Obok jednoczesności i nieredukowalności istotną cechą podejścia inter-

sekcjonalnego jest jego inkluzywność, czyli np. badanie doświadczenia nie kobiet w ogóle, a kobiet z niepełnosprawnością, kobiet nieheteronormatywnych itp. oraz kompleksowość – uwrażliwienie na przecinające się relacje władzy zarówno w wymiarze indywidualnego, jak i zbiorowego doświadczenia [Carastathis 2016: 55; Collins, Bilge 2020: 12].

Refleksyjność

Od lat 60. XX wieku, przede wszystkim w anglosaskim dyskursie nauk społecznych i humanistycznych, coraz częściej pojawiał się termin „refleksyjność” (ang. *reflexivity*), między innymi w kontekście założeń i praktyk badawczych [Hałas 2011]. Tak pojmowana refleksyjność polega na samoświadomości, krytycznej analizie zachowań związanych z rolą badawczą oraz transparentności w ujawnianiu tego, jak własne pozycjonalności oddziałują na proces poznania, a także na otoczenie i osoby uczestniczące w badaniu na wszystkich jego etapach, a nawet po zakończeniu badań [Guillemín, Gillam 2004; Berger 2015]. Refleksyjna osoba rozważa swój wpływ na badaną rzeczywistość społeczną, proces badania, a także ich zwrotny wpływ na nią samą. Omawiane pojęcie często uznaje się za kryterium jakości i wiarygodności badań, szczególnie tych o charakterze jakościowym [Wyka 1993; Berger 2015]. Bywa także rozumiane jako podstawa podejmowania etycznie istotnych i adekwatnych decyzji oraz rozwiązywania problemów etycznych [Guillemín, Gillam 2004]. Refleksyjność jest nieodłącznym elementem studiów feministycznych i queerowych, a przejawia się między innymi w uważności na relacje władzy i własne przywileje oraz w aktywizmie społecznym [Ackerly, True 2008; Hemmings 2012]. Refleksyjność może jednak utrudniać realizację badań, ponieważ skłania do skupiania się na trudnościach w ich prowadzeniu. Ponadto część środowiska akademickiego zarzuca podejściu refleksyjnemu „nienaukowość” z powodu braku „obiektywności” oraz stronniczość.

Asymetria badawcza

Asymetria badawcza oznacza nierównowagę pomiędzy osobami prowadzącymi badania a osobami lub społecznościami w nich uczestniczącymi [Karnieli-Miller, Strier, Pessach 2009]. Wynika ona z nierównego dostępu do władzy związanego z pozycjonalnościami. Brak równowagi dotyczy nie tylko samej relacji pomiędzy osobą prowadzącą badania a osobą w nich uczestniczącą, ale także z faktu, że osoba prowadząca badania ma przywilej opisywania badanej rzeczywistości (np. decyduje o tym, kogo, w jaki sposób bada; jakim językiem mówi o zastanej

rzeczywistości) [Kulendrarajah 2018; Pilarska 2018]. Ponadto osoba prowadząca badania często pozostaje „przezroczysta” i zazwyczaj ukrywa swoją prywatność, podczas gdy osoba w nich uczestnicząca ujawnia się i jest ujawniana. Asymetria badawcza może zostać zniwelowana poprzez zastosowanie podejścia partycypacyjnego.

Badania partycypacyjne

Badania partycypacyjne (ang. *participatory action research*, PAR) to badania o charakterze praktycznym, typ badań w działaniu (ang. *action research*, AR) postulujący wartości równości, sprawiedliwości i demokracji. Ideą jest połączenie badań naukowych z rozwiązywaniem problemów społecznych. Cel ten jest osiągany przez współpracę z osobami uczestniczącymi, które same stają się osobami badającymi i zmieniającymi własną społeczność, np. przez formułowanie celów badania i kształtu wprowadzanej w toku badań zmiany, samobadanie, weryfikację wyników ze społecznością [Cornwall, Jewkes 1995]. Feministyczny wymiar do PAR wprowadziła Patricia Maguire [1987], która, zadając pytanie „Gdzie są kobiety?”, dowodziła, że płeć nie może się stać niewidoczna na tle pojęć tak ogólnych, jak np. ludzie uciskani. Aby PAR było autentyczne i transformujące, musi być inkluzywne, czyli obejmować środowiska zmarginalizowane i uwzględniać interseksjonalność ich doświadczeń [m.in. Frisby, Maguire, Reid 2009].

Praca emocjonalna

Praca emocjonalna (ang. *emotional labor*) jest pojęciem rozpowszechnionym w naukach społecznych przez Arlie Russell Hochschild [2015]¹, która definiuje ją jako zarządzanie własnymi lub czyimiś emocjami będące elementem profesji (np. stewardessa, windykator) [Hochschild 2015: 6]. Hochschild wyróżnia dwa rodzaje pracy emocjonalnej: powierzchwniową i głęboką. Praca powierzchwniowa polega na przybraniu takiego wyrazu twarzy i postawy ciała, aby np. zdobyć zaufanie rozmówcy, co umożliwi zebranie dobrych jakościowo danych. Praca głęboka to próba wzbudzenia w sobie pożądanych emocji, np. stymulowanie własnej odwagi, aby zaprosić kogoś do udziału w badaniu, pokonując własną nieśmiałość. Zdaniem Hochschild kobiety częściej niż mężczyźni wykonują pracę emocjonalną, a dodatkowo inni częściej tego od nich oczekują. W zespołach

¹ Podobne zakresowo pojęcie *sentimental work* (pol. praca nad odczuciami) zostało wprowadzone i stosowane w praktyce przez Anselma Straussa i osoby z nim współpracujące [zob. np. Strauss i in. 1982]. Hochschild nie odwoływała się jednak do tego pojęcia, a relacja między tymi pojęciami wymagałaby oddzielnej analizy, która nie jest przedmiotem tego tekstu.

badawczych może się pojawić oczekiwanie, aby kobiety dbały o dobrą atmosferę i „troszczyły się” o współpracowników. Osoby uczestniczące w badaniach z kolei mogą mieć większą łatwość w zakłócaniu wywiadów prowadzonych przez kobiety niż mężczyźni, odpowiadając półsłówkami czy zwierzać się ze swoich problemów w formie dygresji, obciążając psychicznie badaczkę.

Superwizja i interwizja

Narzędziami wzmacniającymi refleksyjność, rozpoznanie swoich pozycjonalności, władzy i asymetrii badawczej mogą być superwizja i interwizja.

W polskim kontekście superwizja stosowana jest głównie w pracy socjalnej, pracy trenerskiej oraz psychoterapii. W literaturze anglosaskiej superwizja badawcza (akademicka) rozumiana jest jako relacja pomiędzy osobą studiującą a osobą opiekującą się nią naukowo (ang. *supervisor*), np. przy pracy dyplomowej, pracy doktorskiej [np. Tolich i in. 2020; Collins 2015]. Jest też rozumiana jako rodzaj konsultacji badawczo-etycznych i wsparcia w tym zakresie. Wówczas ukierunkowana jest raczej na samorozwój i doskonalenie się osób prowadzących badania [por. Goleczyńska-Grondas, Waniek 2022]. Superwizja może odbywać się w grupie lub w relacji jeden na jeden.

Interwizja to proces podobny do superwizji, ale oparty na relacjach wyrównanych statusowo i mający charakter wsparcia grupowego. Rozumiana jest jako wymiana doświadczeń między osobami, które mogą uczyć się od siebie nawzajem. Mamy tu zatem do czynienia z relacjami poziomymi, partnerskimi. Interwizja bywa też nazywana „superwizją koleżeńską”. Przykładem takiego działania mogą być Spotkania Badaczek, o których piszemy w dalszej części tekstu.

Oba narzędzia ułatwiają wgląd we własne działania w pracy badawczej, rozpoznanie wątpliwości etycznych i znalezienie rozwiązań oraz poszerzenie własnej perspektywy przez poznanie spojrzenia na nią osób niebiorących bezpośredniego udziału w procesie badawczym. Dodatkowo korzyściami specyficznymi dla interwizji [Staempfli, Fairtlough 2019] są: rozszerzenie doświadczeń zawodowych o doświadczenia innych osób, poczucie wśród osób uczestniczących w interwizji uwzględnienia ich punktów widzenia, ujście dla nagromadzonych emocji, budowanie sieci wsparcia i wymiany koleżeńskiej.

DYSKUSJA NA TEMAT BADAŃ EMPIRYCZNYCH W POLSCE

W tej części tekstu przedstawiamy polskie badania empiryczne czerpiące z różnych pojęć i teorii opisanych wyżej. Przykłady te pokazują proces aktywnego współtworzenia jakościowych metodologii feministycznych i queer poprzez

włączanie w projekty ich różnych aspektów. W wielu z tych projektów przyjęto różne strategie urefleksyjnienia, inkluzywności i dehierarchizacji w relacjach z osobami uczestniczącymi w badaniu. Warto postrzegać te projekty nie jako wyczerpującą realizację postulatów i pełne korzystanie z uwrażliwiających narzędzi, lecz raczej jako dążenie do pewnego ideału badań.

Intersekcjonalność w praktyce badawczej

Aleksandra Herman [2019] badała mniejszość ukraińską w Polsce w perspektywie feminocentrycznej i intersekcjonalnej, a uczestniczkami były wyłącznie kobiety. Umożliwiło to dotarcie do specyficznych kobiecych praktyk kulturowych oraz zbadanie ich znaczenia w reprodukcji tożsamości zbiorowej, a tym samym dekonstrukcję zmaskulinizowanego socjologicznego i historycznego dyskursu i autodyskursu na temat mniejszości ukraińskiej. Badaczkami były jednak nie Ukrainki, a Polki, aby zmotywować osoby badane do pełniejszego objaśniania własnej kultury osobom spoza niej. Badania ujawniły też, jak same Ukrainki nieświadomie utrwalają maskulinizację tożsamości zbiorowej i podtrzymują patriarchalny publiczny wizerunek własnej mniejszości.

Badania Agnieszki Król [2022], usytuowane w obszarze krytycznych studiów o niepełnosprawności, koncentrowały się na sprawiedliwości reprodukcyjnej w kontekście macierzyństwa kobiet z niepełnosprawnościami w Polsce. Król korzystała z perspektywy intersekcjonalnej, aby ukazać ich doświadczenia związane z ableistyczną postawą otoczenia w kontekście cielesności, w kwestionowaniu decyzji o posiadaniu dzieci i kompetencji do ich wychowania, mimo wcześniejszej socjalizacji tych kobiet do ról opiekuńczych. Badaczka dopasowała narzędzia badawcze do potrzeb grupy mniejszościowej w posługiwaniu się technikami pogłębionego wywiadu i zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI). Niedyrektywne fokusy ograniczały rolę badaczki, wzmacniając partycypacyjny wymiar badań. Kobiety zostały zachęcane do wyznaczenia agendy i kierowania tokiem dyskusji. Król, zgodnie z perspektywą intersekcjonalną, rozmawiała zarówno z kobietami bezdzietnymi, jak i matkami, z uwzględnieniem różnych rodzajów niepełnosprawności (kobiety z niepełnosprawnością ruchu, wzroku, kobiety Głuche). W kontekście realizacji zarówno wywiadów, jak i fokusów Król wskazała na istotność odpowiedniego zaplanowania okoliczności ich prowadzenia – dostosowanie przestrzeni do możliwości uczestniczek (zapewnienie warunków zgodnych z potrzebami kobiet z konkretnymi niepełnosprawnościami), uwzględnienie obowiązków opiekuńczych uczestniczek (wywiady realizowane w domach rozmówczyń) czy dostępność komunikacyjną. W tym ostatnim przypadku, angażując do realizacji

wywiadów i fokusów osoby władające pierwszym językiem uczestniczek (Polski Język Migowy), badaczka nie tylko zapewniła im dostępność, lecz także kierowała się zasadą *dekolonizacji* metod badawczych [Smith 2012] – zaznaczając przez to odrębność kultury Głuchych. Poza opisanymi metodami Król wskazała na istotność współuczestniczenia w życiu badanych, jakiego dostarczało jej zaangażowanie w działalność jednego z krakowskich stowarzyszeń tworzonych przez kobiety z niepełnosprawnościami.

Uplciowiony język a język neutralny płciowo

Podstawowym feministycznym sposobem włączania za pomocą języka jest stosowanie feminatywów, czyli świadome niestosowanie domyślnych form męskoosobowych. Inkluzywność nie może jednak ograniczać się do nich.

Beata Bielska [2020] opisywała posługiwanie się stygmatyzującym językiem jako elementem naznaczania grup mniejszościowych. Wskazywała, że uniknąć naznaczania można przez stosowanie języka neutralnego płciowo (np. włączającego osoby niebinarne – „osoby badane”, a nie badani) czy używanie pojęć niemedykalizujących (np. transpłciowość i interpłciowość, a nie transseksualizm i interseksualizm).

Jako rozwiązanie możliwych problemów z praktycznym wdrożeniem tych postulatów na wszystkich etapach procesu badawczego proponowała aktywne i świadome przekraczanie podziału insiderka–outsiderka (należenie–nienależenie do badanej społeczności) podczas pracy w zespołach badawczych poprzez:

- włączanie do projektu osób z badanej społeczności w rolach niebadawczych, np. doradczych, kontrolnych;
- tworzenie zespołów, w których część osób badających należy do badanej społeczności;
- badanie mniejszości z perspektywy innej mniejszości.

Z kolei Maria Magdalena Daniec [2021] zaprezentowała różne sposoby budowania pytań dotyczących płci w badaniach społecznych – te włączające językowo osoby niebinarne i ich niewłączające. Można je zastosować na przykład na początku wywiadu jakościowego, aby dopasować zaimki do osoby uczestniczącej, lub na końcu, żeby zebrać dodatkowe dane demograficzne. Typowe rozwiązanie (płeć: kobieta/mężczyzna) „stawia osoby niebinarne przed niemożliwym wyborem” i „zmusza do podania nieprawdziwej informacji” [Daniec 2021: 23, 32]. Można jednak proponować więcej kategorii (np. osoba niebinarna, Panx), dodać kategorię „inne” czy opcję „nie chcę odpowiadać”, a także pozwolić osobom uczestniczącym w badaniach samodzielnie płeć opisać.

Można też dopytywać odrębnie o płeć odczuwaną i przypisaną przy urodzeniu; bycie osobą binarną lub niebinarną czy cispłciową lub transpłciową; definiować terminy związane z doświadczeniem płci, które mogą być niezrozumiałe (np. genderfluid); pytać w oddzielnym pytaniu o to, jaką wersję gramatyczną kwestionariusza się preferuje, jakich zaimków się używa.

Wybór języka, którym posługujemy się w projekcie badawczym, jest oczywiście też decyzją polityczną – polityczną w tym sensie, że odnosi się do norm społecznych i wartości polskiego społeczeństwa. Już samo stosowanie feminatywów niejednokrotnie wywołuje emocjonalne dyskusje. Często są one skupione na języku właśnie, a nie merytorycznej zawartości wypowiedzi. Język wkluczający osoby queerowe bywa jeszcze trudniej przyjmowany, choćby dlatego, że podważa wiele „oczywistych” zasad gramatycznych [zob. więcej na ten temat na portalu zaimki.pl].

Opisane wyżej rozwiązania dotyczące języka używanego w badaniach są doceniane w procesie aplikowania między innymi o granty finansowane ze środków Unii Europejskiej.

Władza, hierarchiczność, niehierarchiczność – asymetria w badaniach i sposoby radzenia sobie z nią

Metodą badawczą, w którą wpisane jest znoszenie hierarchii i asymetrii, są badania partycypacyjne. W Polsce nie jest to rozpowszechniona metoda, brakuje więc przykładów badań realizowanych w tym nurcie.

Badania fokusowe Elżbiety Tarkowskiej [2013] opisane w tekście *Biedni o biedzie, biedni o sobie* są przykładem, kiedy po raz pierwszy w historii polskiej instytucjonalnej socjologii [Golczyńska-Grondas 2014] osoby zagrożone wykluczeniem zostały potraktowane jako osoby współtworzące i współuczestniczące w badaniach, a nie tylko jako osoby informujące. Zmierzały one w kierunku idei badań partycypacyjnych. Trzy wywiady FGI zostały przeprowadzone z udziałem kobiet ze środowiska postpegeerowskiego, młodych dorosłych z małych miejscowości oraz bezdomnych i bezrobotnych podopiecznych organizacji pozarządowej. Według Tarkowskiej w badaniu tym zrealizowano w sposób bezpośredni postulat udzielenia biednym głosu.

Ze względu na założenia i cele badawcze w szerokie spektrum FPAR (feministycznych badań partycypacyjnych) wpisuje się badanie w działaniu przez sztukę, przeprowadzone przez badaczkę i animatorkę kultury Wikę Krauz [2021]. Autorka podjęła współpracę z piłkarkami poznańskiej drużyny zdegradowanej do ligi amatorskiej po tym, jak nagłośniły molestowanie seksualne ze strony

trenera. Interwencja Krauz przez warsztaty *queerowania* popularnych figurek piłkarzyków (przez przyozdobienie ich stereotypowo niemieckimi atrybutami) i wydarzenia w przestrzeni miasta skonfrontowała osoby uczestniczące – w tym przechodniów – z problemem wykluczenia kobiet w futbolu oraz, wraz z biorącymi udział w wydarzeniach piłkarkami, symbolicznie wprowadziła piłkę nożną kobiet do przestrzeni publicznej, tak że „wbrew popularnym przesłankom – wszyscy wówczas chcieli ją oglądać” [Krauz 2021: 67].

Z kolei Izabela Kamińska-Jatczak [2024], pedagożka społeczna, pokazuje proces współtworzenia narracji w swoich badaniach partycypacyjnych z wykorzystaniem fotografii (fotogłos), prowadzonych w latach 2023–2024 z rodzicami w sytuacjach wieloprotblemowych. Przyjęta przez autorkę orientacja partycypacyjna zakładała: zaproszenie rodziców do bycia współtwórcami działań; oddanie im głosu oraz niecenzurowanie ich wypowiedzi; uwrażliwienie na to, by przekazać tylko to, co osoby uczestniczące rzeczywiście chcą wyrazić; włączanie ich w proces decyzyjny na każdym etapie prowadzonych działań; umożliwianie uczestnictwa we wszystkich podejmowanych aktywnościach; dbałość o przebieg uruchomionego procesu pracy wspólnej, by odbywał się z poszanowaniem godności i tożsamości osób w nim uczestniczących i by stwarzał możliwość ich upelnomocnienia [Kamińska-Jatczak 2024: 127]. Tak szeroka partycypacja miała na celu wytworzenie opowieści o wyzwaniach, z którymi się mierzą rodzice, ale także przeciwdziałanie defaworyzacji tej grupy.

Także autorki nieposługujące się metodą badań partycypacyjnych, jak Zofia Nawrocka i Elżbieta Górnikowska-Zwolak, zaproponowały praktyczne znoszenie hierarchii lub ograniczanie własnej władzy w procesie badawczym.

Zofia Nawrocka [2013] wraz z Pauliną, Julią, Magdą i Weroniką opisały doświadczenie gwałtu. W swoich badaniach wprowadziły w życie niehierarchiczność na co najmniej dwa sposoby. Po pierwsze, opisały doświadczenie uczestniczek badań, które dotyczy też badaczki. Nie zajmuje ona pod tym względem uprzywilejowanej pozycji i nie przygląda się traumatycznemu doświadczeniu z zewnątrz. Po drugie, uczestniczki stały się współautorkami książki, którą na podstawie badań Nawrocka publikuje. Nawrocka więc nie tylko włączyła badane kobiety w proces tworzenia danych, ale też uwzględniła ich współautorstwo.

Elżbieta Górnikowska-Zwolak [2000] zrekonstruowała świat społeczny rdzennych mieszanek Radzionkowa na Górnym Śląsku urodzonych w pierwszych dwóch dekadach XX wieku. Wywiady do książki prowadziła Ślązaczka – Alina Tabor, wówczas magistrantka, wymieniona na stronie tytułowej (choć już nie na okładce) jako współautorka. W książce zawarte były pierwszoosobowe narracje autobiograficzne opowiadane śląszczyzną, w które autorki

nie ingerują ani językowo, ani stylistycznie. Dzięki temu zabiegowi udało się uzyskać wielowątkową narrację herstoryczną budującą studium zbiorowego społecznego doświadczenia Ślążaczek.

Ciało – seksualność – emocje

Przez lata ciało, seksualność i emocje osoby realizującej badania były obszarami nieobecnymi w podręcznikach metod badawczych. Feministyczne metodologie pokazują, że osoba badająca w terenie jest nie tylko bytem myślącym, ale też cielesnym. Ciało, seksualność i emocje mogą dostarczać inspiracji, danych i tropów interpretacyjnych. Praca badawcza angażuje emocje osoby realizującej badanie, która staje się z jednej strony czułym narzędziem badawczym [Wyka 1993], a z drugiej osobą podatną na zranienie [Behar 1996].

Wykorzystanie emocji w procesie badawczym możemy prześledzić na przykładzie metodologii wrażliwej na afekt zastosowanej przez osoby obserwujące praktyki flirtowania na imprezach klubowych i w sanatoriach [Kalinowska 2018]. Przygotowanie do wyjścia w teren obejmowało pisanie introspektywnej autoetnografii, co miało na celu urefleksyjnienie emocji i przekonań mogących wpływać na postrzeganie emocji miłosnych oraz interakcje w terenie. Było też ważnym elementem projektowania procedur badawczych (praca zespołowa miała zapewnić bezpieczeństwo i komfort osób z zespołu badawczego, gwarantowała także wielość perspektyw wobec praktyk flirtowania) oraz narzędzi badawczych (żeby notatki z obserwacji i pytania wywiadów rejestrowały przeżycia emocjonalne). Badacze i badaczki równolegle z warstwą obserwowanych zdarzeń i ich interpretacji rejestrowali odczuwane emocje, które stanowiły część materiału źródłowego podczas analizy danych. Wyniki badań zostały przedstawione w formie opisów afektywnych, opartych nie tylko na przekazie ustaleń poznawczych, ale też na ładunku emocjonalnym towarzyszącym interakcjom, co otwiera osobom czytającym drogę do wczucia się w pozaintelektualne aspekty analizowanych praktyk.

Cielesność doświadczenia badawczego jest istotna zarówno w wymiarze osobistym, jak i w aspekcie merytorycznym. Katarzyna Kalinowska [2012], będąc studentką socjologii, prowadziła obserwację uczestniczącą w gimnazjum w roli uczennicy. Przez rok chodziła do szkoły razem z dojrzewającymi fizycznie nastolatkami. To spowodowało, że zaczęła odczuwać w swoim organizmie irytujące skutki „burzy hormonów”. Cykl miesięczkowy badaczki rozregulował się, włosy zaczęły się przetłuszczać, a na twarzy pojawił się trądzik. Wspólne z młodzieżą doświadczenie bycia „brzydkim kaczątkiem” sprawiło, że badaczka postawiła pytania o znaczenie fizyczności w nastoletnim życiu towarzyskim i skoncentrowała się na obserwowaniu cielesnego wymiaru interakcji rówieśniczych.

Istotność cielesności w pracy badawczej wskazała także Maria Reimann [2019], niedowidząca antropolożka, zajmująca się doświadczaniem niepełnosprawności przez kobiety z Zespołem Turnera. Niepełnosprawność badaczki pozwoliła Reimann odwoływać się w analizach do ucieleśnionej wiedzy o tym, jak czuje się ciało odmienne od normy. Jedną z takich sytuacji była konfrontacja badaczki z pisarką przygotowującą publikację o niedowidzącej dziewczynce. Reimann odczuła przymus udowadniania pisarce, że czuje się w swoim świecie dobrze. Badaczka sięgnęła po autoetnografię, by opowiedzieć różnorodność doświadczania bycia osobą z niepełnosprawnością w społeczeństwie. Odkrycie przed osobą czytającą własnych, także intymnych, a równocześnie istotnych z perspektywy argumentacji doświadczeń, może wzmocnić siłę etnograficznej relacji, wydobyć jej różnorodne aspekty i ułatwić zrozumienie [Behar 1996].

Cielesność to także seksualność, która bywa obecna w procesie badawczym. Rozpoznając, że pełne wykluczenie seksualności z procesu badania może być niemożliwe, niektóre osoby decydują się świadomie ją uwzględnić. Taką decyzję podjęła między innymi Monika Kłosowska [2016], która, podążając za metodologią queer, włączyła do swojego studium praktyk genderbendingu (aktywizmu opartego na świadomym przekraczania granic płci) wywiady z osobami, z którymi wiązały ją relacje seksualne i romantyczne. W komentarzach do wywiadów Kłosowska ujawniła charakter swojej znajomości z każdą z nich. Praca z binaryzmem wewnątrz/zewnątrz, reprezentowanym przez dwie role: partnerki i badaczki, pozwoliła jej zauważyć mechanizmy, trudności i przywileje związane z obiema pozycjami.

Niezależnie od swej woli badaczki są niekiedy angażowane przez osoby uczestniczące w badaniach we flirt. Socjolożka męskości Katarzyna Wojnicka [2020] badająca europejskie ruchy na rzecz praw ojców wykorzystała takie sytuacje, analizując dynamikę władzy w jej interakcjach z badanymi mężczyznami w Polsce, Szwecji i Wielkiej Brytanii. W intersekcyjnej analizie Wojnicka pokazała, jak różne aspekty tożsamości społecznej – płeć, narodowość i klasa społeczna – wpływają na tę dynamikę. W zależności od kontekstu badaczka dzieliła lub nie dzieliła z badanymi tych cech. W Polsce narodowość badaczki i badanych była ta sama, zatem cecha ta nie miała wpływu na relacje między nimi, a badani zaznaczali swoją dominację przez odwoływanie się do ról płciowych i próby flirtu. Tożsamość narodowa okazała się natomiast istotna w Szwecji, gdzie pochodzenie badaczki z kraju półperyferyjnego powodowało uruchomienie przez uczestników badania tradycyjnych skryptów relacji płciowych. Mężczyźni prawili komplementy na temat wyglądu badaczki lub dotykali jej, na co prawdopodobnie nie pozwoliliby sobie wobec Szwedek. Płeć autorki

była natomiast niemal „niewidoczna” w Wielkiej Brytanii, w której szczególnie istotna jest hierarchia klasowa, dzięki czemu badaczka zyskiwała przewagę jako osoba z wyższym wykształceniem i z klasy średniej.

Relacje z uczestnikami badania stały się źródłem danych także dla Alicji Palęckiej [2021], która przeanalizowała doświadczenia molestowania seksualnego w formie niechcianego flirtu. Wzbudzając w badaczce zakłopotanie, poczucie bezbronności i lęk, każdy z trzech mężczyzn realizował potrzebę kontroli w niepewnej dla nich sytuacji wywiadu, jednak w każdej z trzech interakcji, opisywanych przez Autorkę, kontrola oznaczała coś innego. Przyzwyczajony do władzy dyrektor urzędu pracy narzucił własną definicję sytuacji, proponując prywatne spotkanie w mieszkaniu badaczki, równocześnie odrzucił definicję sytuacji, według której oboje powinni pozostać osobami profesjonalnymi. Ubogi mężczyzna podporządkowany płacącej mu za wywiady socjologiczne skorzystał z przypisanej mu patriarchalnej dominacji nad kobietą, próbując odwrócić relację podporządkowania. Spróbował nadać relacji charakter intymny i romantyczny oraz dyktować częstotliwość i rodzaj kontaktu. Z kolei bezrobotny mąż pracującej i utrzymującej dom żony wykorzystał flirt z badaczką w obecności swojej partnerki, aby zademonstrować przewagę nad nią. Podporządkował sobie w ten sposób obie kobiety poprzez wprowadzenie ich w zakłopotanie i niepewność. Palęcka pokazała, w jaki sposób zagrażające interakcje mogą przyczynić się do przerwania badania, przez co mają wpływ na jakość i dostęp do danych. Ponadto każda z wymienionych sytuacji wymagała od autorki pracy emocjonalnej, która miała na celu bezpieczne zakończenie zagrażających sytuacji przy równoczesnym utrzymaniu kontaktu umożliwiającego kontynuację badania i pozwolenia molestującym mężczyznom na zachowanie twarzy.

Superwizja i interwizja – przykład Spotkań Badaczek

Trudne i obciążające emocjonalnie sytuacje są nieodłącznymi elementami praktyki badawczej, zwłaszcza w kontaktowych badaniach jakościowych. Warto przemyśleć, jakie rodzaje wsparcia i formy przepracowania trudnych doświadczeń wprowadzać w planowanych projektach badawczych. Jedną z propozycji jest interwizja.

Spotkania Badaczek to realizowana początkowo na żywo, a od czasu pandemii w formie zdalnej, interwizja. Odbywa się co miesiąc i skierowana jest do osób zajmujących się badaniami społecznymi, które chcą podczas niehierarchicznej dyskusji podzielić się swoimi doświadczeniami związanymi z realizacją badań, omówić praktyczne problemy (także etyczne), jakie napotkały na swojej dro-

dze badawczej lub podzielić się trudnościami w pracy akademickiej. Każde ze spotkań moderowane jest przez jedną osobę, a osoby uczestniczące w dyskusji w początkowej części opowiadają o bieżących dylematach badawczych, problemach w pracy akademickiej lub dobrych rozwiązaniach badawczych i publikacyjnych. Następnie rozmawiają na ustalony wcześniej temat przewodni. Spotkania są otwarte dla wszystkich, niezależnie od płci, aby jednak uwidocznić obecność kobiet w badaniach, w nazwie celowo wykorzystywano feminatyw („badaczki”). Spotkania Badaczek są alternatywą dla tradycyjnych dyskusji akademickich – zhierarchizowanych, zdominowanych przez mężczyzn, służących autopromocji i podniesieniu własnego statusu. Dyskutowany temat może dotyczyć zarówno doświadczeń własnych, jak i wynikać z inspiracji lekturowych. Czasami Spotkania przybierają formę konsultowania określonego rozwiązania w metodyce badania (np. sposobów zadawania pytań osobom z grup podatnych na zranienie w scenariuszu wywiadu pogłębionego). Na spotkaniach wprost dyskutowane są pozycjonalności osób uczestniczących i sposoby zwiększania refleksyjności w badaniach społecznych.

Interwizyjna formuła Spotkań Badaczek ma różnorodne cele. Jednym z nich jest omówienie i przepracowanie takich sytuacji w pracy badawczej i akademickiej, które są trudne etycznie lub emocjonalnie, wsparcie w podjęciu decyzji lub wzmocnienie w decyzjach już podjętych. Tematy poruszane podczas Spotkań to m.in.: problem zagrożeń, które mogą napotkać zwłaszcza kobiety realizujące długotrwałe badania terenowe w bliskim kontakcie z osobami uczestniczącymi w nich, poprawianie refleksyjności w badaniach na przykładzie duoetnografii, sposoby zapewniania wzajemności (omawiano m.in.: jaką rolę mogą pełnić wynagrodzenia, jakie inne formy gratyfikacji można zaproponować osobom uczestniczącym w badaniach – np. wyniki badania, zrobienie czegoś na rzecz społeczności) czy kwestia dbania o właściwie przeprowadzony proces anonimizacji danych badawczych (np. poprzez konsultację stopnia anonimizacji transkrypcji wywiadów).

Spotkania Badaczek funkcjonują w oparciu o kontrakt grupowy. Zasady działania grupy zostały ustalone kolektywnie na jednym z pierwszych spotkań i zmodyfikowane po dwóch latach, kiedy osoby uczestniczące dostrzegły potrzebę uwzględnienia nowych doświadczeń i odniesienia się do pojawiających się problemów. Zasady Spotkań Badaczek dotyczą między innymi życzliwości, szacunku (w tym posługiwania się inkluzywnym językiem), moderowania dyskusji oraz poufności – częściowej, chroniącej tożsamość wypowiadających się w dyskusji osób, lub pełnej, jeśli tego życzy sobie osoba mówiąca o swoim doświadczeniu. Spotkania mają być przestrzenią wymiany, z której osoby uczestniczące czerpią, a także do której wnoszą własne doświadczenia, wypracowane rozwiązania

badawczo-etyczne, pracę emocjonalną oraz organizacyjną. Dlatego konsultacje projektów powinny się wiązać z powrotem do grupy i opowiedzeniem o efektach konsultacji: z których pomysłów skorzystano, z których nie i dlaczego, dokąd zaprowadziła dyskusja o projekcie. Istotne wnioski i rozwiązania wypracowane podczas Spotkań i wykorzystywane we własnej indywidualnej pracy naukowej powinny być oznaczone przypisem jako wyrazem uznania wspólnej pracy. Spotkania trwają półtorej godziny i co do zasady nie są przedłużane, by szanować czas wszystkich osób uczestniczących. Każda osoba może do nich dołączyć w dowolnym momencie.

W ciągu pięciu lat działania Spotkania Badaczek wyszły poza formułę rozmowy w zamkniętej grupie interwizyjnej. W jednym ze Spotkań udział wzięła przedstawicielka międzynarodowej sieci Women Doing Fieldwork, a w 2022 roku grupa związana ze Spotkaniami Badaczek zorganizowała warsztaty podczas XVII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Tego rodzaju inicjatywy mogą zatem mieć szerszy zasięg niż tylko wsparcie związanych z nimi osób oraz promować interwizję i superwizję.

ZAKOŃCZENIE

Niniejszy tekst analizuje znaczenie i złożoność kategorii płci w prowadzeniu badań na różnych etapach poprzez omówienie wybranych pojęć, teorii i doświadczeń badawczych istotnych dla badań wrażliwych na płęć. Podkreśla wagę inkluzywności, dehierarchizacji i refleksyjności, które sprzyjają zarówno jakości badań społecznych, jak i ich etyczności. Ponadto ukazuje rolę ciała, seksualności i emocji w relacjach badawczych oraz w procesie poznania. Zawarte w tekście wskazówki nie są zamkniętym zestawem rozwiązań, a raczej sugerują postawę otwartości, uważności, samoobserwacji i uczenia się podczas badań, aby tworzyć wartościową wiedzę i dbać o dobrostan osób zaangażowanych w badania. Badania feministyczne wyrastają bowiem i nierozzerwalnie wiążą się z namysłem etycznym, szczególnie gdy uczestniczą w nich osoby określane jako marginalizowane społecznie, na przykład z uwagi na płęć. Namysł ten pogłębia się wraz z ujawnieniem kolejnych problemów etycznych, co zwiększa także wrażliwość na różne wymiary marginalizacji, w tym identyfikowanie się z grupą dominującą i działanie na szkodę własnej grupy mniejszościowej (zob. np. koncepcja przemocy poziomej w Freire 2000: 62)

Praktyczne propozycje ćwiczeń i pytań do dyskusji zawarte poniżej można wykorzystać do pracy z osobami studenckimi czy też jako wytyczne wspomagające przygotowywanie własnych projektów badawczych.

Pytania do dyskusji i ćwiczenia

- Stwórz metryczkę do wywiadu jakościowego, bazując na niebinarnym rozumieniu płci. Możesz się posłużyć wskazówkami organizacji rzeczniczych osób transpłciowych.
- W grupie lub w parze napiszcie ogłoszenie rekrutacyjne do badania osób binarnych i niebinarnych, tak aby zapraszało także osoby, które odrzucają kategorię płci (agender). Przedyskutujcie różnice zdań.
- Osoba recenzująca prosi cię o opisanie swoich pozycjonalności w pracy licencjackiej/magisterskiej. Które z nich opiszesz?
- Zaprojektuj grafik realizacji badania uwzględniający kroki, takie jak: konsultacja transkrypcji z osobami uczestniczącymi w badaniu, konsultacja wyników i możliwość wycofania zgody na udział w badaniu przed jego publikacją.
- Wybierz jeden lub kilka opisanych wyżej przykładów badań. Zastanów się, jak inaczej można było je zrealizować, aby wyraźniej odzwierciedlały postulaty badań w metodologiach feministycznych i queer.
- Wyjeżdżasz na długotrwałe jakościowe badania terenowe w nieznanym dla ciebie miejscu. Zrób listę osób, do których możesz zwrócić się z prośbą o wsparcie (techniczne, merytoryczne czy emocjonalne), jeśli znajdziesz się w sytuacji, z którą nie będziesz wiedzieć, jak sobie poradzić (np. trudny kontakt z osobami uczestniczącymi w badaniu, zmęczenie terenem, wątpliwości etyczne i inne).
- W grupie zaplanujcie pracę zespołu dotyczącą tego, jak będziecie dbać o kwestie etyczne (i na co należy zwrócić szczególną uwagę) na poszczególnych etapach procesu badawczego.
- W parze przedyskutujcie, jak rozumiecie: anonimizację, zapewnienie poufności.

BIBLIOGRAFIA

- Bielska Beata.** 2020. „Prawo do nienaznaczania. O języku w badaniach i o kilku sposobach budowania zespołów, które mogą ten język poprawić”. *Przegląd Socjologiczny* 3: 169–188. <https://doi.org/10.26485/PS/2020/69.3/8>.
- Ackerly Brooke, Jacqui True.** 2008. “Reflexivity in practice: Power and ethics in feminist research on international relations”. *International Studies Review* 10(4): 693–707. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2008.00826.x>.
- Ardener Edwin.** 1975. Belief and the problem of women. W: *Perceiving women*. S. Ardener (ed.), 1–28. London: Dent.
- Behar Ruth.** 1996. *The vulnerable observer. Anthropology that breaks your heart*. Boston: Beacon Press.
- bell hooks.** 2013. *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*. tłum. E. Majewska. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

- Berger Roni.** 2015. "Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research". *Qualitative Research* 15(2): 219–234. <https://doi.org/10.1177/1468794112468475>.
- Browne Kath, Catherine J. Nash** (eds). 2010. *Queer methods and methodologies. Intersecting queer theories and social science research*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Carastathis Anna.** 2016. *Intersectionality: Origins, contestations, horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Collins Bethan.** 2015. "Reflections on doctoral supervision: Drawing from the experiences of students with additional learning needs in two universities". *Teaching in Higher Education* 20(6): 587–600. <https://doi.org/10.1080/13562517.2015.1045859>.
- Collins Patricia Hill.** 1990. *Black feminist thought: Knowledge, consciousness and the politics of empowerment*. New York, London: Routledge.
- Collins Patricia Hill, Sirma Bilge.** 2020. *Intersectionality*. 2nd edition. Cambridge: Polity Press.
- Cornwall Andrea, Rachel Jewkes.** 1995. "What is participatory research?". *Social Science and Medicine* 41(12): 1667–1676. [http://dx.doi.org/10.1016/0277-9536\(95\)00127-S](http://dx.doi.org/10.1016/0277-9536(95)00127-S).
- Crenshaw Kimberle.** 1989. "Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist policies". *University of Chicago Legal Forum* 1(Article 8): 139–167. <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>.
- Crenshaw Kimberle.** 1991. "Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color". *Stanford Law Review* 43(6): 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>.
- Criado Perez Caroline.** 2020. *Niewidzialne kobiety. Jak dane tworzą świat skrojony pod mężczyzn*. tłum. A. Sak. Kraków: Karakter.
- Czeranowska Olga, Sławomira Kamińska-Berezowska, Bartosz Mika.** 2022. *Nestorki i nestorzy polskiej socjologii pracy. Wybrane problemy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Daniec Maria Magdalena.** 2021. Czy w społeczeństwie dychotomicznym płciowo jest możliwość akceptacji niebinarności płciowej? Praca dyplomowa napisana pod kierunkiem Marii Nawojczyk. Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. <https://zaimki.pl/docs-local/Praca%20Magisterska%20Magdalena%20Daniec.pdf> [dostęp: 5.04.2023].
- Desperak Izabela.** 2014. Udział kobiet w sferze publicznej w transformującej się Polsce. Analiza „Gazety Wyborczej” z lat 1989 i 2009. W: *Konteksty feministyczne. Gender w życiu społecznym i kulturze*. red. P. Chudzicka-Dudzik, E. Durys (red.), 209–233. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Desperak Izabela, Martyna Krogulec.** 2020. „Badania, historia i praca kobiet — od PRL do dziś Szkic do historii socjologii pracy kobiet”. *Górnśląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa* 11: 151–161. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=929097>.
- Dobrowska Anna.** 2015. Kobiety, Solidarność, historia. Magazyn Kontakt. <https://magazynkontakt.pl/kobiety-solidarnosc-historia> [dostęp: 29.06.2023].
- Dzido Marta.** 2016. *Kobiety Solidarności*. Warszawa: Świat Książki.
- Freire Paulo.** 2000 (1968). *Pedagogy of the Oppressed*. New York, London: Continuum.
- Frisby Wendy, Patricia Maguire, Colleen Reid.** 2009. "The «f» word has everything to do with it: How feminist theories inform action research". *Action Research* 7(1): 13–29. <https://doi.org/10.1177/1476750308099595>.
- Garland-Thomson Rosemarie.** 2005. "Feminist disability studies". *Signs* 30(2), 1557–1587. <https://doi.org/10.1086/423352>.

- Golczyńska-Grondas Agnieszka, Katarzyna Waniek.** 2022. „Superwizja w jakościowych badaniach społecznych. O radzeniu sobie z trudnymi emocjami badających i badanych”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 18(4): 6–33. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.4.01>.
- Golczyńska-Grondas Agnieszka.** 2014. „Recenzja. «Dyskursy ubóstwa i wykluczenia społecznego», red. E. Tarkowska 2013”. *Przegląd Socjologiczny* 63(2): 163–172.
- Górnikowska-Zwolak Elżbieta, Alina Tabor** (współpr.). 2000. *Szkic do portretu Ślązaczki. Refleksja feministyczna*. Katowice: „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe.
- Guillemin Marilys, Lynn Gillam.** 2004. “Ethics, reflexivity, and «ethically important moments» in research”. *Qualitative Inquiry* 10(2): 261–280. <https://doi.org/10.1177/1077800403262360>.
- Hałas Elżbieta.** 2011. „Refleksyjność jako zasada i problem teorii społecznej”. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 2(188): 191–202.
- Harding Sandra G.** (red.) 2004. *The feminist standpoint theory reader*. New York, London: Routledge.
- Hartsock Nancy.** 2004. The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically feminist historical materialism. W: *The feminist standpoint theory reader. Intellectual & political controversies*. S. Harding (red.), 35–55. New York, London: Routledge.
- Hemmings Clare.** 2012. Affective solidarity: Feminist reflexivity and political transformation. *Feminist Theory* 13(2), 147–161. <https://doi.org/10.1177/1464700112442643>.
- Herman Aleksandra.** 2019. *Kulturowa wiedza kobiet. Transfer międzypokoleniowy w warunkach podwójnej marginalizacji Ukrainek z mniejszości narodowej w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Hochschild Arlie R.** 2015. *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kalinowska Katarzyna.** 2012. „Interakcje pedagogiczne w szkole gimnazjalnej”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 8(3): 30–57.
- Kalinowska Katarzyna.** 2018. *Praktyki flirtu i podrywu. Studium z mikrosocjologii emocji*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Kalwa Dobrochna.** 2021. Herstoria mówiona w Polsce. Kilka uwag o feministycznych projektach oral history. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej* 11: 9–21. <https://doi.org/10.26774/wrhm.283>.
- Kamińska-Jaczak Izabela.** 2024. „Praktyka tworzenia opowieści na przykładzie fotogłosu rodziców w sytuacjach wieloprogowych”. *Przegląd Socjologiczny* 73(3): 121–148. <https://doi.org/10.26485/PS/2024/73.3/6>.
- Karnieli-Miller Orit, Roni Strier, Liat Pessach.** 2009. “Power relations in qualitative research”. *Qualitative Health Research* 19(2): 279–289. <https://doi.org/10.1177/1049732308329306>.
- Kłosowka Monika.** 2016. „Przeciw metodologii?”. *InterAlia* 11b: 113–125.
- Kondratowicz Ewa.** 2001. *Szminka na sztandarze. Kobiety Solidarności 1980–1989. Rozmowy*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Krauz Wika.** 2021. „Jakiej płci są piłkarzy(n)ki? Żeński futbol i antropologia zaangażowana”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 17(1): 56–70. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.1.05>.
- Król Agnieszka.** 2022. *Reprodukcja a reżimy sprawności. O macierzyństwie, bezdzietności i niezależnym życiu kobiet z niepełnosprawnościami*. Kraków: NOMOS.
- Kubica Grażyna.** 2018. „Kobiety i (nie)obecność problematyki płci i gender w polskim ludoznawstwie i antropologii społeczno-kulturowej. Szkic historyczno-autoetnograficzny”. *Lud* 102: 155–184. <http://dx.doi.org/10.12775/lud102.2018.05>.

- Kulendrarajah Nirojan.** 2018. "Ethical issues related to positionality and reverse asymmetry in international development research: Experiences in researching South Asian philanthropy". *Canadian Journal of Bioethics/Revue canadienne de bioéthique* 1(1): 43–45. <https://doi.org/10.7202/1058316ar>.
- Maguire Patricia.** 1987. *Doing participatory research: A feminist approach*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Malinowska Ewa.** 2010. „Świadomość feministyczna kobiecej awangardy ruchu społecznego «Solidarność» – początek drogi do I Kongresu Kobiet w Polsce”. *Przegląd Socjologiczny* 59(3): 9–32.
- Malinowski Bronisław.** 1984(1922). *Życie seksualne dzikich w północno-zachodniej Melanezji*. Warszawa: PWN.
- Malinowski Bronisław.** 1987(1929). *Argonauci Zachodniego Pacyfiku*. Warszawa: PWN.
- Nawrocka Zofia, Paulina, Julia, Magda, Anna, Weronika.** 2013. *Gwałt. Głos kobiet wobec społecznego tabu*. Wydawnictwo Książka i Prasa.
- Olesen Virginia.** 2009. Feministyczne badania jakościowe u progu millennium. Zarys i wyzwania. W: *Metody badań jakościowych*. R 10, t. 1. N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), 341–399. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pałęcka Alicja.** 2021. „Spokojnie, jestem grzeczny». Molestowanie seksualne jako strategia uczestników badania”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 17(2): 44–60. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.2.03>.
- Penn Shana.** 2003. *Podziemie kobiet*. Warszawa: Rosner & Wspólnicy.
- Pilarska Justyna.** 2018. „Metodologie indygidyczne w kontekście badań wrażliwych kulturowo”. *Multicultural Studies* 1: 143–158. <https://doi.org/10.23734/mcs.2018.1.143.158>.
- Pitkin Hanna.** 1972. *The concept of representation*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Ramazanoglu Caroline, Janet Holland.** 2002. *Feminist methodology. Challenges and choices*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Reimann Maria.** 2019. *Nie przywitam się z państwem na ulicy. Szkic o doświadczaniu niepełnosprawności*. Wołowiec: Czarne.
- Reinharz Shulamit.** 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Smith Dorothy.** 1988. *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Smith Dorothy.** 2004. Women’s perspective as a radical critique of sociology. W: *The feminist Standpoint Theory reader*. S. Harding (red.), 21–35. New York, London: Routledge.
- Smith Linda Tuhiwai.** 2012. *Decolonizing methodologies, research and indigenous peoples*. London: Zed Books.
- Staempfli Adi, Anna Fairtlough.** 2019. “Intervision and professional development: An exploration of a peer-group reflection method in social work education”. *British Journal of Social Work* 49: 1254–1273. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy096>.
- Stanley Lisa (red.).** 2013 (1990). *Feminist praxis. Research, theory and epistemology in feminist sociology*. London: Routledge.
- Strauss Anselm, Shizuko Fagerhaugh, Barbara Suczek, Carolyn Wiener.** 1982. “Sentimental work in the technologized hospital”. *Sociology of Health and Illness* 4(3): 254–278.
- Tarkowska Elżbieta (red.).** 2013. *Dyskursy ubóstwa i wykluczenia społecznego*. Warszawa: IFiS PAN.

- Tolich Martin, Emma Tumilty, Luisa Choe, Bryndl Hohmann-Marriott, Nikki Fahey.** 2020. Why professional supervision should augment PhD candidates' academic supervision. In: *Handbook of research ethics and scientific integrity*. R. Iphofen (ed.), 589–602. Cham, Switzerland: Springer.
- Weiner Annette B.** 1976. *Women of value, men of renown. New perspectives in Trobriand exchange*. Austin, London: University of Texas Press.
- Wojnicka Katarzyna.** 2020. "Sex and the fieldwork: Gender, sexuality, nationality, and social class in research on European (heterosexual) men". *International Journal of Qualitative Methods* 19: 1–10. <https://doi.org/10.1177/1609406920938964>.
- Wyka Anna.** 1993. *Badacz społeczny wobec doświadczenia*. Warszawa: IFiS PAN.

Beata Bielska

Aleksandra Herman

Katarzyna Kalinowska

Sylwia Męćfal

Aneta Ostaszewska

Alicja Pałęcka

Marta Jadwiga Pietrusińska

Katarzyna Słaby

Adrianna Surmiak

FEMINIST AND QUEER QUALITATIVE RESEARCH

Abstract

The aim of this text is to provide practice- and experience-embedded research guidance on how to conduct feminist and queer qualitative research. We pay a particular attention to initiating reflections on the place of the gender in the research process of those conducting the research and their positionality in relation to research participants. In addition to gender, we also pay attention to other characteristics and identities of participants and researchers, as directed by our feminist research sensibility and authorial polyphony. We propose to explore the subject matter, beginning with a historical perspective, followed by a presentation of the main concepts which are significant in understanding the specifics of qualitative feminist and queer research. We illustrate these concepts through empirical examples from Polish research. In the last part of the text we propose solutions for practical application.

Keywords: qualitative feminist research, qualitative queer research, standpoint/sitpoint theory, feminist/queer methodologies, intersectionality, reflexivity, research asymmetry, participatory research, emotional labour, supervision, intervention